

᠑ᠶᠠᠮᠡᠮᠡ

البيبي^ء

البيبي

ӘЛІПБИ

Älɪpbi

ЭНЦИКЛОПЕДИЯЛЫҚ
АНЫҚТАМАЛЫҚ

ARDA+7

Алматы
2020

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
Тіл саясаты комитетінің тапсырмасы бойынша
«Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың
2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы»
аясында шығарылды*

Құрастырушылар алқасы: Е. Тілешов, Л. Есбосынова, Н. Аитова,
С. Омарова, Б. Ысқақ, Г. Мамырбек, А. Қожахмет (жауапты редактор)

Ә55 ӘЛПБИ. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Арда+7», 2020. – 368 бет.

ISBN 978-601-7355-75-3

Энциклопедиялық анықтамалықта әліпби, емле және дүниежүзіндегі жазу түрлері мен тілдің дыбыстық жүйесіне қатысты терминдер қамтылған. Жазудың тарихы, даму үрдісі және қазіргі күйі туралы мол мәліметтер топтастырылған. Сонымен бірге тіл білімі ғылымының осы салалары бойынша еңбек жазған ғалымдар туралы да деректер берілген.

Кітап ғалымдарға, әдіскерлерге, тіл саласының мамандарына, оқытушыларға, студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, жалпы осы тақырыпқа қызығушылық танытқан барша қауымға арналады.

ӘОЖ 80/81
КБЖ 81.2-8

© «Шайсұлтан Шаяхметов атындағы
«Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-
практикалық орталығы» КеАҚ, 2020
© «Арда + 7», 2020

1908 жылы жарыққа шықты. 1930 жылы Бирмадағы католик миссионерлері Л.ж. тағы бір нұсқасын жасады. Бұл әліпбидің протестанттық миссионерлер жасаған алғашқы әліпбиімен ұқсастықтары да, айырмашылықтары да болды. Онда: *qh, k, kh, g, ng, c, tc, ch, ts, j, dz, t, th, d, n, gn, p, pf, ph, phf, b, bv, m, mv, h, gh, sh, s, y, z, f, v, l, a, e, ě, è, i, o, ò, ò, u, ù, ae, ao* таңбалары бар. 1982 жылы АҚШ-та тұратын Лаостын сары лаху босқындары Л.ж. негізделген емле жасады.

Лезгин жазуы (лезг. «*лезги хьинар*») – лезгин тілінің жазуы. Л.ж. 1928 жылға дейін араб әліпбиің, 1860-1910 жылдары кирилді, 1928-1938 жылдары латынды қолданып, 1938 жылдан бастап қайтадан кирил әліпбиіне көшті. Г.А.Гаджибеков пен А.Шамхаловтың латын графикасына негізделген «Жаңа Дағыстан әліпбиінің» өзгеріске ұшыраған бір нұсқасы лезгин тіліне арналған. 1928 жылы 27 маусымда Бүкілодақтық жаңа әліпби Орталық комитетінде мақұлданған әліпбиде: *a, b, c, cc, e, ç, d, e, ə, f, g, q, h, i, j, k, kk, k̇, l, m, n, o, ø, p, pp, ṗ, q, q̇, r, s, ş, t, tt, ṫ, u, v, x, ç, ẋ, y, z, ż, ʒ, ʒ̇, ż*, ‘ таңбалары болды. 1932 жылы әліпбиге бірқатар өзгерістер енгізіліп, әріптер саны азайды, бас әріп енгізілді. 1938 жылы 5 қаңтарда Дағыстан халықтарының әліпбиің кирил графикасына көшіру туралы шешім қабылданды.

Ленинград фонологиялық мектебі – И.Бодуэн де Куртенэ ілімінің негізінде пайда болған бағыт. Мектептің негізін қалаушы – Л.Щерба. ЛФМ өкілдері фонеманың лингвистикалық табиғатын сөйлеу кезіндегі қызметімен байланысты қарастырады.

Леп белгісі « ! » – 1) лепті сөйлемдерден кейін; 2) тілекті сөйлемдердің бұйрық, өтініш түрлерінің соңынан; 3) тілекті сөйлемнің үгіт түріндегісінің қаратпа сөзділерінің соңынан қойылатын тыныс белгі (*Бар! Жүгір! Ұш! Жанымды бір шыбындай қи, ақсақал! Айта гөр, қайырымды ер бар болса! Балалар, оқуға бар! Жатпа қаран*).

Лепсиус Карл Рихард – египет иероглифтерін транскрипциялау үшін латын әліпбиің құрастырған неміс археологы, египтолог. Оның әліпбиінде дыбыстардың қысқалығы бревиспен (*ă*), созылыңқылығы макронмен (*ā*), мұрынжолды дауыстылар тильдамен (*ã*) берілген. Екінді білдіру үшін дауыстыларға ақутты, қысқа дыбыстарға грависті, көмей дыбыстарға грек жазуындағы жол үсті белгісін алған (*p', t'*).

Лепча жазуы – тибет-бирма тілдер тармағына жататын лепча тілінің жазуы. Жазудың түрі – абугида. Бұл жазудың ерекшелігі буындардың соңы диакритикалық таңбалар арқылы жазылады. Л.ж. бирма жазуының ықпалы арқылы тибет жазуынан шыққан. Л.ж. XVII немесе XVIII ғасырда пайда болған. Л.ж. бастапқыда жоғарыдан төмен жазылған. Бұл жазу, әсіресе, XIX ғасырдың аяғы және XX ғасырдың басында ерекше дамыды. Осы кезде көптеген кітаптар жарық көрді.

Лигатура – қос немесе одан да көп әріпті бір таңбаға біріктіру арқылы жасалады. Мысалы ағылшын тіліндегі амперсанд (&) таңбасы латын тіліндегі ‘*et*’ – «және» деген сөзді лигатура пішініне келтіру мақсатында пайда болған.